

Bakonyi Péter

Várj – még – reám!

Közel 100 év, az egész XX. század történelmének milliárdnyi történet-szálából készülök felfejteni egyetlen vékony, de hosszú, bonyolult, sokszereplős fonalat. Magam is rajta csüngök, egyszerre több ponton is, most gondoltam át, hogy összeszedtem az írnivalót. Lassan én is történelem leszek már? És szemtanú – még ha időnkét „rövidnadrágos” is...

Kezdjük a közepén! 1971/72-ben, még egyetemistaként, amolyan külső munkatársa voltam a Magyar Rádióknak, „termelési gyakorlatomat” is ott töltöttem. Ez akkor csupán néhány nyers, szárnyát csapkodó riportot jelentett a valóságosan és jelképesen is bő szoknyájú, népies karakterű és kiváló Szél Júlia (1927) védelme alatt, az Ifjúsági Munkastúdió tanoncaként. Egy év múlva állásba is vettek. Akkoriban hangzott el a Kossuthon a szimbolikus hírű magazin, a *Lányok, asszonyok, nők negyedórája* egyik szombat reggeli műsorában egy rövid interjú a 80 éves Lányi Sarolta (1891–1975) költő-műfordítóval, akinek megjelent egy újabb kötete (*Téli hajnal*), s másodszer is kitüntették József Attila-díjjal...

Ebben mindenféléről esett szó: 1922-ben gyerekeivel együtt – szerelemből – emigrációba (száműzetésbe) ment Moszkvába a férje, Czóbel Ernő (1886–1953) irodalomtörténész, műfordító – Czóbel Béla (1883–1976) testvére – után, aki egyéb funkcióit követően a Tanácsköztársaság bécsi követe volt, ezért lefogták, elítélték, becsukták, majd később kicserélték orosz hadifoglyokkal. Lányiról a korabeli politikai rendőrség feljegyezte: „kiadatott Oroszországnak”, s hogy a tiszteletére rendezett irodalmi esten Tóth Árpád búcsúzott az akkor már – főképpen a Nyugatból – ismert ifjú költőnőtől: „Köszönjük a csodálatos, üde természetességű dalpatakat.” Őt magát is idézte a titkos jelentés: „Elme-gyek szeretni ebből az országból.” Férje aztán 1936-tól, mondhatni „magyar szokás szerint”, tizenegy évet töltött a GULAG-on, mialatt a felesége hűségesen várt reá, ahogy akkoriban írta a hűségről szóló egyik versében: „...elmentél, és meghagytad, hogy várjak... s én neked hiszek: várok.” A család tagjai végül 1945/47-ben kerültek haza. Közben Lányi a moszkvai Kossuth Rádió munkatársa volt 1940-től, tehát abban az időben is, amikor az a bizonyos szerelmes vers keletkezett, amely ennek az írásnak is apropója. Lányi és Czóbel unokája, Szádvári Lívia dokumentumfilm-rendező (1951) pedig tavaly könyvet szerkesztett nagyapja leveleiből, amelyeket a büntetőtáborból írt hűségesen reá váró feleségének, s a címe, mi is lehetne más: *Várj reám, s én megjövök...*

Nem én készítettem a Lányi-interjút, hanem egy idősebb kolléganő, a mostanra széleseben s többnyire méltatlanul elfelejtett sok tucat rádióriporter egyike, Kapusi Rózsa (1929), de mikor délben bementem a szerkesztő, az áldottan nyugodt természetű Balyó Mária (?–1981) szobájába, hogy Vajda Mártonnal (1915–1981), a feledhetetlenül békés alkatú szuperlektor-cenzorral közös kávézásukhoz asszisztáljak, mint máskor, ott ült Lányi Sarolta a kis szobában. Pár percig még folyt a diskurzus, s eközben, mivel akkoriban még ifjú költő hírében álltam (így is mutattak be), bátorkodtam megemlíteni, hogy

a gimnáziumban én is lefordítottam a *Várj reá*mot. Talán küldje el, szívesen elolvasom, hangzott Sarolta néni nagylelkű ajánlata, de az már a liftben, mikor a kapuhoz kísértem, ahol már vártak reá, hogy hazavigyék. Egy kicsit meglepett, hogy a versről és annak sikeréről (az interjúban) sem szólt egy szót sem...

Mikor visszamentem, a két joviális ősrádiós még a szobában üldögélt. Balyómariska felajánlotta, hogy készíthetek majd egy hosszabb műsort Lányival a *Nókról nőknek* című 30 perces magazin számára, Szimonovnak úgysí évfordulója lesz nemsokára. Abban aztán megbeszélgetheti Saroltával a maga versfordítását is – mondta –, a lánya, Czóbel Anna (1918–2012) különben is kolléganőnk, a televízió operátora. „Ugye, Marci?” A megszólított, a hatbanas, hetvenes évek rádiózásának kultikus és meglehetősen művelt alapfigurája rábólintott a költői kérdésre, de mindjárt hozzátette, hogy Lányi fordította a *Hej, te bunkóciska, te drága* és a *Varsavianka* című abszolút közismert (lám, mi minden ralatív!) dalokat is. Természetesen azt is tudta mint jó cenzor, hogy akkoriban Ungváry Ildikó (1942–2014) is rögzített egy műsort az Irodalmi Osztálynak, mely szerint Lányi a *várjreá*mot csak mint egy nagy sikerű költeményt fordította le több verssel együtt valamikor 1943-ban, amikor a mozgósított ifjak már szerte a Szovjetunióban lelkesen dalolták, s éppen filmet forgattak a híressé lett történetből. „Ugye, Mariska?” (Utólag bevallhatom, valójában a két „öregember” utolérhetetlenül érdekes meséi és ismeretei miatt ültem végig naponta a kávézásukat, ugyanis akkoriban én még nem ittam feketét, szerelmi fogadalomból, de ez egy másik történet...)

Talán még Lányit is meglepte, mekkora népszerűsége lett itthon a sanzonnak – folytatta Mariska. „Ugye, Marci?” Marci bácsi ismét felkészülten felelt: – Mert Negrelli Henrik szerezte a zenéjét (1911–1993). – Nem Buday Dénes? (1890–1963) – kérdezett vissza Mariska. Nem tudták eldönteni. Ahogyan mások sem. Állítólag mind a ketten írtak rá dallamot, de csak az egyik lett ismert, hiába hogy a másik zeneszerző volt a nevesebb: nem mindig az élet választ... Állítólag azt a melódiát csak Buday állandó előadója, a valamikor József Attilával (1905–1937) is közeli kapcsolatban álló Sólyom Janka (1902–1972) színésznő, sanzonénekes vette műsorára. Negrelli viszont (állítólag) egyenesen Darvas Ivának (1925–2007) írta a dalt, gondolván hogy ő bizonyára ráérez az ízére, hiszen az édesanyja orosz volt. Hogy esetleg azért írta volna Darvasnak 1960-ban, mert a színész az 1956-os szereplése miatt kapott 27 hónap börtön után akkoriban szabadult, s négy évig műanyag-fröccsöntő segédmunkásként dolgozott Újpesten, arról nem szól a fáma. De arról sem, hogyan élte meg a családi ügyeiről és érzelmeiről nemigen valló színész, hogy szabadulását követően (13 év házasság után) elvált élete nagy szerelmétől, a nála tizenegy évvel idősebb s akkor már nagyon sikeres Tolnay Kláritól (1914–1998), aki különben több mint két börtönévig hűségesen várt reá. Tolnay soha nem ment férjhez újra, míg Darvas megnősült, éppen abban az évben, amikor a mi történetünk is elindult... S valószínűleg mindnyájan láttuk, ugyancsak a hetvenes évek legelején, Makk Károly (1925) *Szereltem* című remekét, amelyben Darvas egy '56-os elítélt, éppen szabadul a fogházból, és megrendítő jelenetben találkozik először filmbéli feleségével, Törőcsik Marival (1935-), aki, ugye, éveken át várt reá...

Mennyi név már eddig is! Mennyi ismerős, mennyi sors, mennyi hűséges várakozás... De van még: mások ugyanis (még hivatalos hanglemezek és kiadványok is) még ma is úgy tudják, hogy a zene Budayé, de a háború utáni po-

litikai mellőzöttség éveiben (állítólag) Negrelli nevén tudta csak „értékesíteni”. (Lásd még: 20. századi magyar történelem!) Negrelli azonban azt nyilatkozta egy korábbi rádiós interjúban, hogy alig kapott valami jogdíjat a *várjreám* után, mert a szocialista országok az ötvenes, hetvenes években nem nagyon fizettek jogdíjat külföldi szerzőknek, és őt a neve miatt folyton olaszként tartották számon. Mi igaz, mi nem, talán már megmondhatatlan, most mindenesetre két szerzőnk van: egy von Buday és egy lovag Negrelli. A melódia viszont töretlenül remek, nemrég reggie-szerűre is átdolgozta a Dupla Kávé nevű honi formáció, meg is jelent, játsszák, Budayt említve szerzőként...

1971 óta 45 év telt el. Lányi Sarolta 1975-ben meghalt, a hosszabb műsorunk elmaradt. A fordításomat nem küldtem el neki, s nem tudtam tőle megkérdezni azt sem, vajon miért fordított egy-két helyen „hibásan”, legalábbis másképpen, mint az eredeti szöveg, például miért írta az orosz verssor „anyám s lányom” változata helyett azt, hogy „apám s fiam”, hiszen nem feltételezhető, hogy ne értett volna jól oroszul, bár ő maga ismerte el a rádióinterjúban, hogy „a folyamatos orosz beszédet nem sajátította el”. Akkor nyilván a költői/fordítói szabadság nevében. Én mindenesetre 1967-ben, a harmadik gimnáziumban pontosabban fordítottam, nem is tehettem másként, mivelhogy házi feladat volt a vers kiszótározása, le is osztályozták, ám nekem meglehetősen tetszett az eredeti mű, hát magyar rímbe szedtem. Talán elhiszik, talán nem, hogy nem stréberségből, hanem a lírára való hajlandóságom miatt, s mert – olvasva, hallgatva mai visszaemlékező kortársaimat – én azon kevesek közé tartoztam, akik eléggé el nem ítélnélhető módon az oroszban Puskin nyelvét is látták, nem csak a tankokat, amelyek a kapunk előtt vonultak napok alatt oda s vissza 1956 október-novemberében Debrecenben. Természetesen nagyon kellett ügyelnem, hogy a fordításom a szükségesen, nyilvánvalón túl ne hasonlítson Lányi versszövegére, ami nem volt könnyű. De dalolni persze ezt is lehetne...

Konsztantyin Mihajlovsz Szimonov (1915. november 28. – 1979. augusztus 28.) tehát 100 éve született (Kirill néven). Hatszoros Sztálin-díjas (egyszeres Lenin-díjas) író, költő, drámaszerző, szerkesztő volt, s alighanem hithű kommunista is, bár ma már ezt így utólag nem lehet biztosan megmondani szinte senkiről. Idehaza sem. Életműve hatalmas mennyiség: versek, drámák, cikkek, haditudósítások özöne, s egy hosszú sor súlyosan realista és meghatározóan világháborús regény, néhányat olvastam is (pl. *Élők és holtak*, *Nappalok és éjszakák*, *Nem születünk katonának* stb.). Szinte életformája volt a harctéri jelentés (később is): *Sztálingrád*, *Voronyezs*, *Tito partizáncsatai*, *Elba-parti végjáték* stb., de járt Vietnamban is, és még a spanyol polgárháború dokumentumait, nyomait is kutatta a helyszínen – 30 évvel a küzdelmek után. S itt egy újabb személyes szál: Szimonov írt verset Zalka Mátéről is – akihez engem családi kapcsolatok fűznek –, Madrid legendás Lukács tábornojáról, *General* címmel. Radó György (1912–1994) fordította (*A tábornok*, 1947). Meg Somlyó György is (1920–2006), ami még a mi mostani történetünk indulásakor, 1971-ben jelent meg a Népszabadságban. De Somlyó nem volt túl büszke rá, úgy éreztem, amikor egyszer rákérdeztem mint egyik kötetének szerkesztője, 1990-ben. Aztán valahogy szóba került a *Várj reám* is, meg hogy én is lefordítottam kölyökként, és akkor elárulta: ő is, méghozzá Szimonov 1955-ben megjelent első magyar verseskötetéhez (*Barátok és ellenségek*). Jellemzője, de némileg iróniája is a sorsnak, hogy ebben a

kötetben szerepel egy másik vers, a *Nyílt levél* egy hűtlen asszonyhoz, amely egy megbántott férfi (egy katonabajtárs) nevében szól, fájdalmas iróniával és némi megvetéssel kárhoztatva az „örök” hűtlenséget...

Az író máskülönben háromszor is járt Magyarországon (1956, 1964, 1965), nagy sikerrel turnézott szerte az országban, vagy éppen nyaralt, háborús naplóján dolgozott a Balaton-parton, de talán furcsa, hogy akkor született interjúiban nem beszélt egy mondatot sem a mi versünkről. Vagy sose kérdeztek rá? Pedig a dalnak itthon töretlen volt a sikere... Először a Húvösvölgyi Nagyrét egyik 1960-as rendezvényén hangzott el, aztán a Rádió nőnapi műsorában, a már említett Balyómariskánál, és több százezer lemezt ért meg máig. Közös történetünkhöz azonban hozzátartozik még az is, hogy a szerző halálának évében *várjreám*-fordításomat elküldtem Bella Istvánnak (1940–2006) az Élet és Irodalomhoz, de túl későn kapta meg – ezt mondta Pista –, s különben is túl sokan írtak nekrológot egyszerre több lapban, úgyhogy jobb lenne inkább majd valamelyik kerek születésnap körül közölnünk...

Meg kell hagyni, elég sokáig kellett várom vele. Pedig a vers története és a szereplők személye külön is megér egy-két misét, ez talán kiderült az eddigiekből, s nemcsak azért, mert Sztálin (1878–1953) szerint (állítólag) „Szimonov szerelmes verseit elég lett volna két példányban kiadni, az egyiket neki, a másikat a nőnek”. Ne dőljünk be azonban ez alkalommal sem a mindenhez magas fokon értő Generalisszimusz blöffjének: szerintem a vers igenis zseniálisan egyszerű és naivan profi, még akkor is, ha kiragadjuk a világ eddigi legsúlyosabb, legborzasztóbb háborújának környezetéből, amit persze nem tehetünk meg: összenőttek. Hogy a háború csak keveseknek dicsőség, még kevesebbeknek üzlet, viszont mindenkinek fájdalom, veszteség és áldozat – ezt üzenté az író a könyveivel, és a híres vers is ennek a súlyos igazságnak egy szentimentális, talán könnyedebb, szerelmesen megfogalmazott lenyomata. Szimonov vérbeli haditudósító volt a fronton: 1941-ben írta meg s küldte haza kedvesének, a szőke, meglehetősen szép és sikeres színésznőnek, Valentyina Vaszilijeva Szerovának (született Polikova, 1917–1975), aki különben korábban Anatolij Szerov (1910–1939) vadászpilóta felesége volt, s egy gyerek anyja. A Sas, Sztálin kedvence, a spanyol polgárháború és a Szovjetunió hőse egy kísérleti repülés közben szörnyethalt még 1939-ben, Valentyina tehát (két rövid házasság után) szabad lett a szerelemre (1941) és az új házasságra is, amelyre 1943-ban sor is került. Négy gyerekük született...

Természetesen a versek történetének kutatása meglepetéseket is szerezhet az olvasóknak, és nyilván nem szabad a mű általános érvényességét és üzenetét néhány életrajzi részlet miatt megkérdőjelezni. Szerova ugyanis (állítólag) nem várta hűséggel Szimonovot, se a házasságuk előtt, se utána. Az elősorolt tények szerint 1942 és 1946 között viszonya volt egy másik Konsztantynnal, a lengyel származású Konsztantyinovics Rokosszovszkij tábornokkal (1896–1968), akivel egy sebesülésből történő lábadozása közben ismerkedtek meg a frontkórházban, ahol az asszony önkéntesként dolgozott. Rokosszovszkij a Szovjetunió és Lengyelország marsallja is volt, sőt egy időben (1949–1956) lengyel honvédelmi miniszter, miniszterelnök-helyettes is, bár akkori szereplését ma már nem sorolják a nagy elismerést érdemlők közé. A világháborúban viszont kiemelkedő katonai sikerek fűződtek a nevéhez, a legjelentősebb a Bagratyin-hadművelet kidolgozása 1944-ben Fehéroroszországban és Kelet-

Lengyelországban. Egy másik, kevésbé dicsőséges dátum az életéből, hogy ő állt a legközelebbi szovjet seregek élén a varsói felkelés idején, tehát a bele nem avatkozás elhíresült „aktusa” is kapcsolódik a nevéhez. De életrajzának szorosabban a témánkba vágó eseménysora volt, hogy 1937 és 1941 között ő is börtönbe került, ahogy a hadsereg legmagasabb rangú főtisztjeinek hosszú sora is, és ezalatt felesége (természetesen nem Szerova-Szimonova) és leánya a legmostohább körülmények között várt reá, hűségesen...

A szerelmi és a honfiúi hűség tehát végigkíséri ezt a hosszú történetet, s ezek nem csupán a romantika érzelmei, hanem a legkeményebb idők megrázóan szép és tiszteletre méltó kiállításának, emberi, polgári vállalásának aktusai is, talán ez is forrása volt a vers-dal végtelen népszerűségének. Szimonov szindarabot is írt belőle, és ötletéből (a közreműködésével) már 1944-ben elkészült a film is (*Háborúban a világ* – a Sztálin-díjas Nyikolaj Krjukov zenéivel, akitől amúgy legalább hét szinkronizált szovjet film zenéjét ismerhettük meg itthon az idők során). Természetesen beindult tehát a hős-propaganda gépezete is a valódi érzelmek felkavaró hullámain. Szimonov sok műfajban dolgozott, rengeteget és sikeresen. A Novij Mir és más folyóiratok főszerkesztője is volt egy időben, például 1954-től, bár e korszakára árnyékot vet, hogy akkoriban szerepe volt a Borisz Leonyidivics Paszternak (1890–1960) *Doktor Zsivágójának* kiadását megakadályozó cenzúrában. Talán megbocsátást nyert a lelkiismerete, mert élete végén viszont meghatározóan lépett fel annak érdekében, hogy Mihail Bulgakov (1891–1940) *Mester és Margaritája* a Szovjetunióban is megjelenhessen (1966/67).

A háború után aztán viszonylag gyorsan elkészült szerte Kelet-Európában a *Zsdímenyá* jó néhány műfordítása, például a német (Klara Blum: *Wart auf mich*), amelyre Matvej Iszaakovics Blanter (1903–1990) szerzett zenét (a filmet ott csak 1967-ben mutatták be), aki legalább ezer dalt írt a *Várj reámon* kívül, köztük például a világhíressé lett *Katyusát*, 1938-ban. Nálunk nem ment az 1944-es film a mozikban, én legalábbis nem emlékszem rá. Többször is elhangzott viszont a kilencvenes évek elején a Magyar Rádióban a *Várj reám* című hangjáték, amelyet a szerző régi drámájából szerkesztett át a dramaturg, az orientalista író, műfordító Sári László (1950), „véletlenül” éppen velem közös dolgozószobában. A hazai társrendező Avaneszian Alex (1947) volt, régi rádiós közszereplő, mellesleg a magyarországi örmények egyik kulturális és közéleti vezetője, a moszkvai Rádióból érkezett főrendező pedig: Emil Grigorjevics Vernyik (1924). Miközben a zenét mindvégig egyetlen dal és énekhang, Darvas Iváné szolgáltatta a darabhoz. Sikere volt, ami a jó művek kozmikus időtlenségét igazolta vissza újra, s az alapüzenet politikáktól lehántható, megkapóan súlyos egyszerűségét.

Azt nem tudom, még hány nyelvre fordították le a verset, s melyikre milyen indíttatás nyomán került sor, de a már említett német és az angol (*Wait for me*) meglehetősen jól sikerült, megítélésem szerint. Valószínűleg, ahogy mondják: „eteti magát a szöveg”. Állítólag a héber fordítás is igen tetszetősen hangzik (Abraham Slonszkij költő, Solomon Dajcsev zeneszerző). Talán mert háború és szerelem mindenhol van a világban?

Végül – bár nem szeretném rombolni a nagy lángot és nagy emberséget, hűséget, kitartást sugalló, érzelmes kultuszvers imázsát – Szimonov (amint az más, általam is elősorolt adatokkal kapcsolatosan is elmondható volt: állítólag)

1965-ben elhagyta a feleségét, aki addigra egészségileg is leromlott (az alkohol miatt), és a nagy filmsikerekből is kikopott. Tíz év múlva halt meg, talán elfeledetten. Szimonov (állítólag) 58 szál rózsát küldött a temetésére. Nem vigasztalásként említem, de a nagy műzsák sose hálnak meg. Mi sem igazolhatná ezt jobban, mint egy 16 és fél éves magyar fiú lelkes versfordítása a hatvanas évek közepéről, amelyet most első ízben közreadunk e történelmi-irodalmi kistabló zárásaként.

Várj reám!

Várj reám, s visszatérek,
hogyha várva vársz!
Várj, mikor sárga méreg,
ködös bú a társ,
várj, ha szél és hó kavar,
várj, ha ég a nyár,
várj, ha többé nem akar
várni senki már!
Várj reám, ha leveled
több nem érkezik,
várj, ha már ki várt veled
sem emlékezik.

Várj reám, s visszatérek,
csak küzdj ellenük,
kik nyugovást ígérnek,
ha feledsz velük!
Ha anyám is megtörik,
véle gyermekem,
s barátok pecsételik
is meg életem;
s ha édes-könny italuk
gyógyír, hogyha fáj:
bárhogy bíztat is szavuk,
ne igyál még: várj!

Várj reám, s visszatérek,
száz rontáson át!
„Ördögöm” volt, hogy élek,
mondja, ki nem várt,
s nem érti, mért nem féltem
a tűz-menetben:
mert a halál ellenében
te védtél engem.
Túléltem! S bárki csodál,
s gondol bármire:
egyedül csak te tudtál
várni ennyire...